

örökösévé lép elő, amennyiben gyermeke nem a megfelelő figyelmet fordítja rá. [...] Többgyermekes esetben a szülő azzal fenyegeti gyermekét, hogy mindent a testvér fog kapni (tegyük fel, hogy a szülő egyformán és mindenkinél jobban szereti két gyermekét). Ekkor a szülőnek jóval kevésbé áll érdekében a szerződésesség, hiszen szélsőséges esetben minden vagyonát az egyik szeretett gyermek örökölné. Másrésztől viszont a szerződésesség költségei is alacsonyabbak, mivel az egyik gyermeknek adott szó könnyebben visszavonható, mint esetleg egy harmadik félnek tett ígéret.” (132. sk. old. – kiemelés tőlem, T. E.) Miért is? Miért lenne könnyebb a saját gyermekkel szemben szerződést szegni, mint egy kívülálló harmadikkal szemben? Ez semmilyen, a szövegkörnyezetben felbukkanó hasznosságfüggvényből nem következik, nem támasztja alá sem hazai, sem nemzetközi felmérés – de valaminő hasraütéses pszichológiai intuición sem. A másik példa kirívónak tekinthető: ugyanis a kötet szerzői többnyire komolyan veszik a *ceteris paribus* – például a transzferek nemzedéki eloszlásának regionalitását és anómiáit (vö. 155. old.), vagy hogy a nemzetközi vizsgálatok eredményeit nem feltétlenül igazolja a hazai tapasztalat, s hogy más eredményre vezet ugyanannak a nyugdíjbiztosítási rendszernek a bevezetése Latin-Amerikában, mint Nyugat-Európában. A könyv erőssége éppen a hazai és nemzetközi kutatások-mérések összevetése, mégsem sikerült hangsúlyozni azt a fontos tény, hogy a legtöbb nemzetközi eredménnyel szemben itthon a „készpénzes családtámogatások [...] szignifikáns pozitív hatást gyakoroltak az éves termékenységre” (74. old., vagy ugyanez a megállapítás a fejezet komparatistikus zárórészeiben). Sőt, a 145. oldalon leírtak szerint: „Az idősök vagyonának alakulását keresztmetszeti adatokon vizsgáló tanulmányok [...] általában azt állapították meg, hogy a predikciókkal ellentétben az életkorral növekszik a háztartások vagyona, még az életciklus vége felé is.” Ennek a még csak nem is az egész fejlett világra, hanem kifejezetten az Egyesült Államokra érvényes megállapításnak nem feltét-

lenül kellene általános érvényű bázisállításként szolgálnia.

A könyv zárómondata – „[f]elmerülhet a gyanú, hogy a [kutatások kérdőíveiben kapott] válaszok inkább valamilyen egalitáriánus normának való megfelelési szándékot tükröznek, és nem jelzik jól előre a szülők várható viselkedését a jövőbeni transzfereket illetően” – esszenciális foglalatát adja a kötet belső ellentmondásosságának: a belőle kibontható emberkép, illetve ennek hiánya az imponáló tudományos apparátus ellenében is riasztóan szembeszökő.

**TAKÁCS ERZSÉBET**

## Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai

ELMÉLETEK ÉS ELEMZÉSEK

*L'Harmattan, Budapest, 2003. 307 old., á. n. (Posztmodern politológiák)*

Szabó Márton könyvének elméleti fejtegetései koherens és elgondolkodtató bírálatát adják a hazai politológia tudományképének. Ha hihetünk e diszciplína önjellemzéseinek, a politológia Magyarországon az 1990-es években mindvégig tudományos legitimitásának – vélt vagy valódi – hiányaival küszködött. Egyfelől a publicisztikával, másfelől pedig a politikával közös határainak el-elmosódása tette kétségessé megítélését, a rendszerváltás előtti egyetemi intézményrendszerhez vagy a világháború előtti magyar politikatudományhoz fűződő kényes viszonyáról nem is szólva. Szabó Márton konstruktivista, de bizonyos pontokon a német hermeneutikai hagyományra is építő tudományfelfogásának megfelelően éppen a határookra irányítja a figyelmet, arra a folyamatra, amelyben e határok létrejönnek, áthelyeződnek, megsértik őket, megerősödnek vagy jelentőségüket veszítik. A *politikai* fogalmának sajátos meghatározásával rehabilitálja a politikai vitát és az általa publiciszt-

tikai politológiának nevezett területet a politológia és a publicisztika közös határán.

Eredeti és rendkívül rokonszenves képet rajzol a magyar politika 1990-es évekbeli folyamatairól. A politikai vitának mint a politikai valóságot konstruáló eszköznek a kategóriája a közösség tagjainak egymásrautaltságát, a meglévő különbségek polemizáló, de nem háborúzó egymásmellettiségét feltételezi. A valóságot dialektikusan konstruáló nyelv ideája segítségével egyetlen magyarázatba foglalható az a paradoxon, hogy – bármennyit beszélnek is róla – még sincs polgárháború, nincsenek pogromok, a választások demokratikusak, és lényegében a sajtószabadság is biztosított, s hogy ugyanakkor a politika hazai önképének egyik állandó metaforája éppen a kibékíthetetlen ellentétet jelentő háború.

A könyv első része bemutatja a „szövegközpontú társadalomtudomány” teoretikus háttérét egy-egy Gadamer-ről és Geertz-ről írt tanulmánnyal és a különféle diskurzuselemző törekvések és iskolák áttekintésével. Az a tradíció, amelyhez a diszkurzív politikatudomány kapcsolódik, a magyar tudományosság németes hagyománya (melynek a Koselleck és Schmittet fordító Szabó Márton eleve részese). Nem járunk messze az igazságtól, ha az egyes szerzők és iskolák ismertetésében a diszkurzív politikatudomány kivetített önképére ismerünk. Hiszen az első rész célja nem más, mint annak az elméleti alapnak a lebontása, amelyen a hazai politikatudomány a kilencvenes években felépült, s vele szemben egy alternatív elméleti előfeltevés-rendszer kidolgozása.

Aligha kell meglepődnünk ezért, ha ebben a részben a *Diskurzuselemző törekvések és iskolák* című fejezet az egyes szerzők kritikái ismertetése és három típusba sorolása, hiszen ők csak annyiból fontosak, hogy e típusokhoz viszonyítva könnyebben és érthetőbben fejtheti ki Szabó Márton a saját politikafelfogását. E három csoport: a nyelvészet és a szociológia kapcsolatát vizsgálók; a nyelven keresztül átfogó társadalommagyarázatra törekvők; illetve akik, mint Harrison C. White, „nem lemondva a meg-

alapozó társadalommagyarázatról – a viszonyok és a diskurzusok értelmezését elasztikus állapotok felé mozdítják el” (45. old.). Az első csoporttal szemben Szabó Márton ismeretelméleti kifogást emel a *Lét és idő* Heideggerére hivatkozva, és helyteleníti „megoldásra” törré igyekezetüket. A másodikról három kritikai észrevételt tesz: kifogásolja leegyszerűsítő társadalomképüket, „teoretikus levegőtlenységüket” (50. old.) és kritikai attitűdjük preconcepciózusságát. Végül, bár elismeri a harmadik csoport érdemeit a klasszikus értelemben vett kauzalitást kiváltó magyarázatforma megalkotásában, úgy érzi, képviselői még mindig egy túlságosan leegyszerűsítő, konfliktusos társadalommodellre támaszkodnak.

A Gadamer-fejezet érdekessége, hogy Szabó Márton – miután elfogadta, hogy a létezés eleve megértésben van s a megértés részleges, továbbá hogy a megértett lét nyelv, a nyelv pedig dialogikus természetű – a vita megítélésében eltér Gadamertől. Gadamer ugyanis úgy látja, a vita ellehetetleníti a megértést, Szabó Márton viszont a megértés adekvát formájának tekinti.

A Ricoeur-tanulmányt olvasva meglepő, hogy Szabó Márton értelmezése nem foglalkozik szöveg és beszéd ellentmondásos viszonyával. Amíg Gadamer hermeneutikai koncepciója a megértést konkrét, valóságos személyek élőszóbeli kommunikációjaként állítja elénk, addig Ricoeurnek a könyvben idézett gondolatmenete mintha abba az irányba vezetne, hogy a nyelvet leválassza a jelenlétről. Az is különös, hogy Szabó Márton a szellem- és a természettudományok azon tradicionális szembeállítására vezeti vissza Gadamer téziseit (15. old.), amelytől a mester igyekezett eloldozni saját gondolatmenetét. (Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Bp., 1984. 11–13. old.)

Hogy ne bonyolódjunk bele fölöslegesen ezekbe az ellentmondásokba (amelyeket további példákkal lehetne szaporítani, mint amilyen a *loquocentricity* szövegközpontúságnak fordítása a 100. oldalon), s hogy jó irányból léphessünk be a hermeneutikai körbe,

valószínűleg szerencsésebb, ha a könyvnek meggyőződésem szerint legsikerültebb két fejezetére fordítjuk figyelmünket, amelyek új összefüggésbe helyezhetik a többi tanulmányt is.

*A diszkurzív politikatudomány elemzési módszeréről* című írás egy konstruktivista tudományos kutatási terv részletesen kidolgozott módszertana. Aból a feltételezésből indul ki, hogy a politizálók kimondják, amit gondolnak, vagy legalábbis nem fölösleges odafigyelni arra, amit mondanak. A politikai beszéd nem önmagában álló cselekvés, hanem bekapcsolódik egy vita folyamába, és az egymásba kapcsolódó beszédcselekvések sorából egy diszkurzíván létrehozott valóság képe rajzolódik ki. Még ha feltesszük is, hogy a politikai cselekvéseket mögöttes megfontolások befolyásolják, hogy a politikában van hazugság és elhallgatás, akkor sem kell figyelmen kívül hagynunk a mégiscsak létrejövő beszédvalóságot, már csak azért sem, mert a politizálók megdöbbenően sokat beszélnek cselekvéseik okairól, céljairól. Mint Szabó Márton írja, „A beszélő nem vakon és hülyén cselekszik, hanem értelmezi azt, amit tesz” (217. old.), s ez a törekvése akkor is méltó a figyelmünkre, ha nekünk, külső megfigyelőként lehetnek más magyarázataink is.

Szabó Márton kritériumnak nevezi azt a módot, ahogyan a politizálók megnevezik cselekvésük tárgyát. A kritérium azért érdekes Szabó szerint, mert úgy határoz meg egy tárgyat, hogy nem „keríti körbe”, csak megad egy szempontot. Ez egyik magyarázata lehet a politika változékonyságának. A „kritériumok” „feltételekhez” kötődnek, amelyeket a politizálók szintén ki szoktak fejteni, s eközben bizonyos „diszkurzív eljárásokkal” bizonyos „stratégiákat” követnek. Szabó Márton e két utóbbi fogalom esetében is kerüli a külső meghatározást: az eljárásokról azt mondja, hogy hiába mutatkoznak bennük bizonyos ismétlődések, mégis elsősorban konkrétak és szituációfüggők (lásd 223. old.), a stratégia pedig nem más, mint „a beszédszándékok iránya és összerendeződése, a szituációt átfogó elv vagy szabály”, amit annak ellenére is a beszédből kell megértenünk, hogy az elemzés-

nek ezen a ponton túl kell lépnie az explicit kijelentések vizsgálatán.

Ezt követően a tanulmány a politikai szöveg, az eset és az értelmezés fogalmán keresztül a diszkurzív politikatudomány empiriájának jellemzőit írja le. Tartózkodik attól, hogy a politikát kívülről determinálja, s első megközelítésben – míg a szövegek maguk el nem igazítják az elemzőt – csak a „felnőttiségre” és az „általános tapasztalatra” hivatkozik arra vonatkozóan, hogy miben kell politikai tartalmat gyanítanunk. A következő lépésben arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai szövegeket nem a beszélő személye jellemzi, hanem a diskurzus belső logikája, amelynek révén bizonyos „diszkurzív csomópontok” létrejönnek. Nem tartja szerencsésnek, ha a szövegelemzés egy „preformált valósághoz való provizórikus viszonyt” (227. old.) vizsgál, mint teszi azt a kérdőíves módszer, hiszen világunk bőségesen ellát bennünket primer szövegekkel. Ezért inkább az a kérdés, minek az alapján ragadhatunk ki az „áradásból” darabokat, s itt arról beszél, hogy a diskurzus eleve „tagolt valóság”, a beszélők szakaszolják mondanivalójukat, kiemelnek dolgokat, s ennek köszönhetően néhol „összesűrűsödik” a politizálás.

A mozgékony, képlékeny beszédvalóság vizsgálata nem a politika „természettörvényeit” kutatja, éppen elég „jól megérteni a vizsgálatra kiválasztott életdarabot”. A tudomány csak kibontja s a tudományos beszéd és gondolkodás irányába tágítja ki a cselekedetek „jelentéseit”, ám ezzel nem szakítja ki a beszédet a valóságból, hiszen a reflexivitás a politikának ép-pígy része, mint a tudománynak.

A másik tanulmány, *A politikai egyesség és identitás* pedig a KDNP történetén – az Ellenzéki Kerekasztalhoz való csatlakozásától az 1998-as választások előtti, a parlamentből való kiesést eredményező belső harcokig tartó időszak vitáin – próbálja ki a kritériumok, feltételek, diszkurzív eljárások, stratégiák magyarázó erejét. A finom és lényeglátó elemzés előbb sorra veszi a felvételi vita kulcsfogalmait, a politikai pártként való elismeretség különféle kritériumait, s egyúttal feltárja azt is, mennyire kü-

lönbözőképp viszonyultak az Ellenzéki Kerekasztal pártjai az 1945–47-es múlthoz és a Kádár-rendszerhez. Majd azt mutatja be, miként bomlik fel egy párt, miként szűnik meg cselekvő egység lenni egy olyan vitában, amelyben minden oldal az egységet hangsúlyozza.

Igazán kár, hogy a könyv többi empirikus elemzése még kevésbé alkalmazkodott a módszertani fejezetben körvonalazott programhoz. Így hiába kapcsolódnak ezer szállal a könyv többi részéhez, hiába hasznosak annyiban, hogy variáló ismétléssel elmélyítik, kitágítják a könyvben többször is felvetett témák értelmezéseit (*A láthatatlan ellenség* például a Schmitt partizánelméletét taglaló fejezetre utal vissza), a könyv nem nyújt saját metodológiájának megfelelő, széles panorámájú képet a magyar politikáról.

Amit ehelyett kapunk, nem kevés persze. Először is megismerkedünk a könyv kulcsfejezeteinek egy lehetséges elméleti kontextusával, amelyből nézve a Gadamer-fejezet a vitát a politika középpontjába állító, konstruktivista koncepcióhoz keres filozófiai keretet, a Ricoeur-fejezet tétje, miként lehetséges a megértő társadalomtudomány olyan átalakítása, hogy tárgya ne a szöveg jelentését szavatozó külső instancia, hanem maga a szöveg legyen. A *Diskurzuselemző törekvések és iskolák* a szövegekben foglalt szempontokra figyelő elemzés követelményével szembesít néhány ismeretebb irányzatot és kutatói munkásságot. A Geertz-tanulmány pedig egy olyan antropológusi munkásságot méltat, amely a mindennapi tapasztalatot a legkülönfélébb formákban adekvátan ismeri el, és a sűrű (Szabó Márton fordításában: telített) leírással olyan metodológiát dolgozott ki, amely közelről figyel a „burjánzó élet” (62. old.) sokszínűségére.

Másodszor, a második rész fejezeteiben kibontakozik a politikai fogalmának diszkurzív értelmezése. A Schmitt-tanulmányok azt emelik ki, hogy szemben a schmitti „politikai” szokásos, elítélő értelmezéseivel, amelyek szerint Schmitt a politikait a pusztá ellenségességre egyszerűsítette, e fogalom azért érdekes, mert valójában „formális és üres kategória”

(73. old., kiemelés az eredetiben). Ugyanis nem más, mint „szemlélet, értelmezési keret és definiálási mód”, amelynek három lényeges vonása van: az osztályozás és megkülönböztetés elve, az intenzitás-kritérium, a kivételes eset- és a határdefiníció. Ez pedig még terminológiailag is szinte azonos Szabó Mártonnak a metodológiai írásában kifejtett saját koncepciójával, amelyet tehát éppúgy nevezhetünk schmitti indíttatásúnak, mint ahogy ezt a Schmitt-elemzést is – nem alaptalan, de mégiscsak egyértelmű – kisajátításnak. Külön tanulmány foglalkozik Oakeshottnak a maga ellenségképét racionalitásnak nevező és a politikai diskurzusnak nagy szerepet juttató koncepciójával. Az *Összehasonlító politikai fogalom-történetírás lehetőségeiről* a kosellecki fogalomtörténet-írás kapcsán – Trenchsényi Balázs individuálisabb, angol-szász eredetű koncepciójával vitatkozva – egy olyan fogalomtörténet mellett foglal állást – s ilyenek tartja persze Koselleck és környezete műveit, különösen a demokrácia fogalomtörténetét –, amelyben, még ha számol is transzszubjektív létezőkkel, mint a közösség és a nyelv, „nagyon nehéz jelentésimmanenciát találni. Inkább a jelentések és politikai helyzetek kavalkádja bontakozik ki a lapokon.” (116. old., kiemelés az eredetiben) Végül a *Diskurzuselemzés és politikatudomány* a kilencvenes években a European Consortium for Political Research essexi székhelyű szervezetéhez köthető politikai diskurzuselemző törekvéseit ismerteti.

Az elmélettörténeti írások felvetnek egy érdekes kérdést. A hivatkozott szerzők közül Oakeshott magát konzervatívnak vallotta; Heidegger és Gadamer filozófiája a modernitás fontos kritikája (nem beszélve most Heidegger kínos náci kapcsolatairól); Heidegger filozófiája szoros kapcsolatot tart a protestáns teológiával, Ricoeur protestáns teológus is; Gadamer a felvilágosodással szemben álló alternatív, pietista tradíciót kívánja művében felújítani, Koselleck maga is ebbe a filozófiai és politikai hagyományba tartozik; s persze Carl Schmitt sem vádolható sem baloldali, sem demokrata elkötelezettséggel. Kiraktható-e ebből a modernitás- és felvilágosodásellenes,

protestáns gyökerű, a világot átható transzcendenciára nyitott, filozófiai nyelvi mozaikból a diszkurzív politikatudomány immanens, szekuláris, demokrata elkötelezettségű (9. old.) projektuma? Hasonló kérdés éppúgy nekiszegezhető lenne a magyar társadalomtudományok egész németes hagyományának, mint Szabó Márton művének, akivel szemben türelmessé tehet bennünket az a megfigyelés, hogy bizonyos értelemben törés mutatkozik a hermeneutikai nyelv és a legszorosabban a szerzőhöz kötődő nyelvi karakter között, ami a már kiemelt két fejezeten túl a könyv bevezetőjét és a részeit átkötő szövegeket meghatározza. Miközben Szabó Márton főbb állításai valóban beírhatók az általa felvázolt tradícióba, s ennek vannak hasznos tanulságai, valójában itt két, egymástól független nyelv áll szemben egymással. Ezért talán nem túlzás azt állítani, hogy az első két rész legfőbb hozadéka az, hogy bizonyos hermeneutikai távlatokat nyit Szabó Márton saját elképzelése előtt anélkül, hogy ezeknek a fejezeteknek a nyelve magához idomítaná a többi fejezet nyelvét. Így anélkül teszi párbeszédképessé a diszkurzív politikatudományt a magyar társadalomtudományokkal, annak egyik hagyományát megszólítva, hogy elveszítené eredetiségét.

A magyar politikatudomány egészével szemben ennél fogva a diszkurzív politikatudomány nem annak tökéletes tagadásaként, de nem is részdisciplínaként, hanem párbeszédre képes alternatívájaként léphet fel.

Nézzük meg például, miként határozza meg a politikatudományt a két legjelesebb, legelterjedtebb magyar kézikönyv, Bihari Mihály és Pokol Béla, illetve Bayer József egyetemi tankönyve (Bihari Mihály, Pokol Béla: *Politológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998<sup>6</sup>; Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Bp., 1999). A kettő a politikatudománynak lényegében három fogalmával dolgozik. Bihari Mihály abból indul ki, hogy „a gazdaság meghatározó szerepe történelmi tendenciaként érvényesül. A társadalmi totalitáson belül a gazdaság, mint túlsúlyos mozzanat, kijelöli helyét, rangját, működési és mozgásterét a többi társadalmi létszféranak, így a politikai

rendszernek is.” (Bihari–Pokol, 37. old.) Pokol Béla viszont luhmanni alapokon azt állítja (egyébként ebben a tekintetben Schmitthez hasonlóan), hogy a politika „professzionizálódott alrendszerét” egy „univerzális értékduál” vagy „bináris kód”, a kormányon maradás/kormányra kerülés határozza meg és szervezi (uo. 35. és 66. old.). Bayer József pedig – mint arra recenzense (Török Gábor: A szentháromság tankönyve. *Politikatudományi Szemle*, 2000. 1–2. szám, 259–266. old.) rámutatott – átfogó (a *politics*, a *polity* és *policy* közötti különbséget részletesen tárgyaló) politikaképe ellenére lényegében intézményelvű politikatudományt művel.

Szabó Márton, amikor Schmitt fogalmait használja, eleve elutasítja egy olyan külső elv jelentőségét, mint amilyen a gazdaság, ugyanakkor mondjuk Pokol Béla bináris megkülönböztetésen alapuló politikadefiníciójához képest elvitathatja egy „univerzális értékduál” egyetemeségét (hiszen Szabó elmélete szerint jóformán bármilyen szembeállítás politikai lehet, nem csak a kormányra kerülés és kormányon maradás). A Bayer Józsefnél alapul vett *politics–polity–policy* „szentháromsághoz” pedig hozzáteheti negyedikként a *politicalt*. S ezáltal valóban elvégzi, amit könyve címében ígért, a diszciplína „megalapozásának” mun-

káját, hiszen az adott tudományos kontextus számára értelmezhető, viszonylag egzakt módon jelöli ki saját tárgyát és vizsgálati módszereit.

Végezetül a könyvben körvonalazott koncepcióból adódik néhány további kérdés. Úgy tűnik, a diszkurzív politikatudomány, elfogadva a létezés és vele a tudományos megértés korlátait, különös viszonyt alakít ki a valósághoz. A tudomány és a politika viszonya aszimmetrikus, és nem éppen a tudomány javára. Amíg ugyanis a tudóst meghatározzák – politikai – előfeltevései, s ez része a tudományának (9. oldal), addig, ha jól értem, a tudomány használhatósága már nem tudományos, hanem politikai kérdés. A politikába avatkozó politológus már politizál (7. old.), s így „megtapasztalhatja, hogy a folyó gyakorlat igényei szerint csak általában tudta helyesen a dolgokat, konkrétan nem; hogy esetleg maga is olyan kétbalkezes figura, akit korábban »elrendezett«; hogy kijelentéseit szisztematikusan félreértik” (224. old.).

Aztán az is feltűnő, hogy a diszkurzív politikatudomány alig számol demokrácia és diktatúra alapvető különbségével, ami persze súlyos erkölcsi kérdéseket vet fel, ha valamit megérteni annyi, mint megbocsátani, viszont alighanem könnyebben megérthetővé teszi (persze nem a megbo-

csátás értelmében) a diktatúra valószínűségét, élhetőségét, mint ha a közhelyes meghatározás szerint a politológiát elsősorban „demokráciatudománynak tekintjük”. (A 203–207. oldalon érdekes megállapítások olvashatók a diktatúra lehetséges diszkurzív értelmezéséről.)

Végül az is vitára ingerlő kérdés, miként viszonyulhat ez a magát „posztmodernre hajazó” szemléletként számon tartó felfogás az olyan posztmodern társadalomtudományi irányokhoz, mint a posztkolonializmus vagy a gender studies. Egyfelől tudományfogalmának szigorú szűkreszabottsága sajátos kvietizmusnak tűnhet, másfelől konstruktivizmusa általános keretet adhat ahhoz, hogy az olyan fogalmi megkülönböztetéseket, mint a nem, a faj, a centrum és periféria, a Kelet és Nyugat, nyelvi konstrukcióként, egyszerre valódi valóságként és kritikával illelhető ideológemaként kezeljük.

Mivel *A diszkurzív politikatudomány alapjait* fontos és izgalmas munkának tartom, őszintén kívánom, hogy az itt felvetett kérdések (vagy persze mások) valóban megvitatásra kerüljenek, mert ezek a viták mind a magyar politikatudománynak, mind a diszkurzív politikatudomány továbbhaladásának hasznára lennének.

**SZÜCS ZOLTÁN GÁBOR**